

Din ve Girişimcilik

Religion and Entrepreneurship

Sebahattin Kılınç¹, Serdar Yener²

Öz

Dini inanışların değerler yoluyla girişimsel davranışlar üzerinde etki oluşturabileceğini öneren bu çalışma literatür taraması yöntemiyle yapılmıştır. Sosyolojik bir olgu olan din olgusu ve kurumunun yeni kurumsal kuram çerçevesinde bireylerin girişimcilik davranışları üzerinde etkili olabileceği düşünülmüştür. Bu çerçevede ilk olarak eksen çağı olarak adlandırılan ve kültürel yaşamın hemen hemen bütün alanlarında bir dönüm noktası olarak kabul edilen bir dönem irdelenmiştir. Müteakiben günümüzde yaygınlığı açısından öne çıkan dini inanışlar sırasıyla irdelenmiştir. Bu çerçevede Eksen çağından sonra Hinduizm, Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet açısından girişimcilik irdelenmeye çalışılmıştır. Günümüzde mevcut yaygın dinlerin ele alındığı bu çalışma dini inanışların özerklik, risk alma, yenilikçilik ve yaratıcılık davranışları üzerindeki etkileri yoluyla girişimcilik davranışlarını yorumlamaya çalışmıştır. Araştırma Ajzen'in (1991:108) planlanmış davranışlar kuramı çerçevesinde dizayn edilmiş ve uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Girişimcilik, Eksen Çağı, Budizm, Hinduizm.

Abstract

This research offering that religious beliefs affects entrepreneurial behaviors through social values is done by literature review. Religion phenomenon, which is accepted as a sociological issue and religion institute is thought to affect entrepreneurship within frames of new institutional approach of sociology. Within this frame a milestone in almost each area of cultural life which is called axial age is presented firstly. Then today's popular religious beliefs are questioned respectively. Within this frame Hinduism, Buddhism, Judaism, Christianity, and Islam perspectives were observed according to entrepreneurship. This research which handles present religions tackles and explains the issue from the point of the effect of religion on autonomy, risk taking, innovativeness, creativeness. The research is designed and conducted within frames of Ajzen's (1991:108) theory of planned behaviors.

Keywords: Religion, Entrepreneurship, Axial Era, Buddhism, Hinduism..

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: A14, D23, L26

Submitted: 05 / 08 / 2018

Accepted: 21 / 09 / 2019

¹ Dr., Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı, kujase69@hotmail.com.

² Doç.Dr., Sinop Üniversitesi, Serdaryener@sinop.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1413-7422 .

Giriş

Toplumdaki sosyal kurumlar bireyler tarafından oluşturulurken aynı zamanda bireylerin davranışlarını da şekillendirdiği için çok yönlü bir fonksiyon oynamaktadırlar (Kuran, 2011:41). Sosyal kurumlar ve kurumların araçları olan normlar bireylerin davranışlarını belirlerken değişimler ve etkileşimlerle zamanla değişebilir (Hayek, 1960:63). Din olgusunun sosyal bir kurum olarak toplumda kişilerarası ilişkileri belirleyen bir fonksiyonu vardır (North, 1990). Ayrıca bireylerin davranışlarının meşruiyetleri içinde bulunulan sosyal kurumlarda geçerli normlara bağlı olduğu için dini açıdan girişimcilik davranışlarının onaylanması ve desteklenmesi önem barındırmaktadır. Din ve din kurumunun girişimcilik üzerindeki etkisi hem genel olarak dinin sosyolojik olarak oynadığı fonksiyon hemde özelde farklılaşan dini inanışların girişimcilik üzerindeki etkisinin farklılaşmış farklılaşmadığı üzerinedir. Genel olarak din olgusunun girişimcilik davranışlarını etkileme mekanizması bir araştırma konusu olurken farklı dini inanışların girişimcilik davranışları üzerindeki etkisi farklı araştırma konusudur. Genel olarak din olgusunun girişimcilik davranışlarını etkilemesi dinin toplumsal değerler üzerindeki etkisi yoluyla olurken bu planlanmış davranışlar kuramı çerçevesinde açıklanabilmektedir. Bu çalışmada din olgusunun genel olarak girişimcilik davranışlarını etkileme mekanizmasıyla birlikte yaygın olan dini inanışların girişimcilik üzerindeki etkisi de ele alınmıştır.

Alanyazında birçok yönden tanımlanan girişimcilik olgusu bu çalışmada iktisadi açıdan ele alınmıştır. İktisadi açıdan girişimcilik insanların ve toplumların ihtiyaçlarını karşılayarak fayda sağlamak maksadıyla ihtiyaç duyulan üretim faktörlerini biraraya getirerek risk alıp üretim yapma süreci olarak tanımlanabilir. Sosyal yaşamın birçok alanına ilişkin bir girişimcilik tanımı yapılmakla birlikte bu çalışmada iktisadi açıdan girişimcilik ele alınmıştır.

Davie (2013:44) din ve girişimcilik arasındaki ilişkinin sekülerizm ve çoğulculuk çerçevesinde yorumlanabileceğini iddia etmektedir. Sekülerizm ve çoğulculuk yaklaşımları dini inanışın iki uç düzeyini göstermektedir. Sekülerizm açısından girişimciliğin yüksek olduğu batılı ekonomilerde dini inanış düzeyinin düşük olması çoğulculuk açısından girişimcilik oranlarının yüksek olduğu üçüncü dünya ülkelerinde özellikle evanjelist mezhepli Hıristiyan inancının yaygın olması sekülerizm ve çoğulculuk yaklaşımlarının ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Drakopoulou-Dodd ve Gotsis, 2007:98).

Sekülerizm insanoğlunun gelişim sürecinde dini aidiyetten uzaklaşacağını yaşamında din olgusunu kaldıracağını önermektedir (Dobbelaere, 1981:18). Birey ve toplumun gelişim sürecinin herhangi bir aşamasında dinin herhangi bir rolünün olmadığını öneren temel sekülerist inancının farklı yorumları farklı şekillerde yönetimlerde görülmektedir (Davie, 2013:41). Kilise temelli katı Hıristiyan inancının bireyin ve toplumun gelişimini engellediğini öne süren Protestan Hıristiyanlık inancıyla yaygınlaşan sekülerizm özellikle gelişmiş kuzey batı ülkelerinde yaygınlaşmıştır (Bruce, 1999:67). Sekülerizm sonrası inanç (Post-Secular) temel sekülerizm inancının katı anlayışını reddetmekte ve rasyonel bir bakış açısıyla dünyevi davranışları etkilememesi şartıyla dinin insan yaşamında kabul edilebileceğini önermektedir (Davie, 2013:44).

Çoğulculuk açısından bakıldığında tanımlayıcı çoğulculuk bireyin dini aidiyeti ve uygulamalarını içeren dini farklılaşma, nesnel çoğulculuk dini farklılaşmanın kabulü, belirleyici çoğulculuk çoğulculuğun sosyal bir değer olarak kabulünü içermektedir. Çoğulculuk tam anlamıyla tanımlanmış ve belirlenmiş dini kurumlar ve uygulamaları ifade etmekte olup toplumun geneline bir referans olmaktadır. Kamu yönetiminde dini çoğulculuk yaklaşımını bir araç olarak kullanan toplumlarla ekonomik gelişme arasında ilişki bulunmuştur (McGeary ve Barro, 2006:151). Rasyonel seçim kuramı çerçevesinde dini rekabet açısından dinin ekonomik gelişme üzerinde olumlu etkisinin olduğu da iddia edilmektedir (Lechner, 2008:88).

Sosyal bir olgu olan din olgusuyla girişimcilik davranışı arasındaki ilişki Max Weber ve Adam Smith tarafından kabul edilirken bu ilişkinin hangi dinamiklerle şekillendiğini ortaya koyan çalışma yok denecek kadar azdır. Din ve iktisadi yaşam arasındaki ilişki ilk olarak Max Weber tarafından 1905 yılında "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhü" adlı kitapta ele alınmıştır. Girişimcinin risk alma (Knight, 1921:78), yaratıcı yıkım (Schumpeter, 1934:23) ve fırsatları keşfetme (Kirzner, 1973:21) davranışlarıyla ekonominin atıl kaynaklarının verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayarak ekonomik gelişmeyi etkilediği düşünülmektedir. Ekonomik gelişmenin girişimcilik düzeyine bağlı olduğu düşüncesiyle (Baumol, 2002:30) din ve ekonomik gelişme ilişkisinin din ve girişimcilik ilişkisini yansıtabileceği düşünülmektedir. Adam Smith bireylerin davranışları üzerinden ekonomiyi değerlendirirken bireylerin davranışlarının dini inanışlardan etkilenebileceğini düşünmüştür (Anderson, 1999:12). Bireylerin tutum ve davranışlarının içinde bulunduğu toplumun değerleri tarafından etkilenebileceğini ortaya koyan araştırmalarda öne çıkan sonuçların yanında toplumun değerlerinin dini inanışlar tarafından şekillendiği sonuçlarda gözlenmektedir. Dini inanışlar değerler yoluyla tutum ve davranışlar üzerinden bireylerin yaşam şekillerini etkilemektedir. Bundan yola çıkarak din ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar da yapılmıştır (Guisa vd., 2006:26). Örneğin Barro ve McGeary (2003) kiliseye gidişle ekonomik büyüme arasında olumsuz bir ilişki gözlemlerken insanlardaki ahiret inanışlarıyla ekonomik büyüme arasında olumlu ilişkinin olduğunu iddia etmektedirler. Dana (2009:89) Kanada' da yaşayan dini ritüellerini yerine getiren her 1000 Yunan asıllı vatandaşın 124 tanesinin, Filipin asıllı vatandaşın ise 18 tanesinin girişimcilik davranışı gösterdiğini belirterek din faktörünün girişimcilik üzerinde yadsınamayacak bir etkisinin olduğunu iddia etmiştir.

Drakopoulou Dodd ve Gotsis (2007:95) bireyin sosyal normlar ve bireysel değerleri arasında kurduğu denge düzeyinde girişimsel başarıyı sağlayabileceğini iddia etmektedirler. Günümüzde yapılan araştırmalar dini normların girişimsel davranış üzerindeki doğrudan ilişkisini reddederek dini normların bireylerin değer algılarını şekillendirdiğini ve davranış referansları oluşturduğunu göstermektedir. Bu durumda bireylerin sadece girişimcilik sürecinde değil yaşamın tüm alanlarında bu değer algılarını referans olarak kullanabileceği düşünülebilir. Son yıllarda sosyal sürdürülebilirlik farkındalığının artması dinin ticari girişimcilik davranışları üzerindeki etkisinin daha fazla sorgulanmasına yol açmıştır. Brammer vd. (2007:4) dinsel normlara bağlılık düzeyi yüksek olan girişimcilerin bireysel getirilerin yanında sosyal çıktıları da dikkate aldıklarını ve dolayısıyla toplumda daha fazla sorumluluk aldıklarını iddia etmektedirler.

Bireylerin girişimci olma veya ücretli çalışan olma kararının arkasında riskten kaçınma (Kihlstrom ve Laffont, 1979:721), başarı ihtiyacı (McClelland, 1964:14), eğitim ve beşeri sermaye (Zucker vd., 1998:291), işsizlik (Evans ve Leighton, 1989:21) gibi faktörler yatmaktadır. Iannoccone (1998:1469) girişimcilik davranışlarının birey ve hane seviyesinde dini inanışlarla ilişkisinin olduğunu iddia etmektedir. Dinin bireyin ve toplumun üzerindeki etkisinden yola çıkarak bireylerin girişimsel davranışlarının dini inanış veya normlar tarafından meşru görülebilme derecesi veya dinin olumlu desteğinin toplumdaki girişimsel davranışları arttırabileceği düşünülebilir (Eisenstadt, 1986).

Dini inanışların etkilediği değerler yoluyla bireylerin davranışları üzerinde etkili olacağı düşüncesinden hareketle bu çalışmada literatür taraması yöntemiyle dünyada yaygın olan dini inanışların girişimcilik davranışları üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak eksen çağı olarak adlandırılan ve kültürel yaşamın hemen hemen bütün alanlarında bir dönüm noktası olarak kabul edilen bir dönem irdelenmiştir. Müteakiben günümüzde yaygınlığı açısından öne çıkan dini inanışlar sırasıyla irdelenmiştir.

Dinin girişimcilik davranışları üzerindeki etkisi planlanmış davranışlar kuramı (Ajzen, 1991:189) çerçevesinde açıklanabilir. Bireylerin sahip olduğu dini inanışlar ve dini kurumlar çerçevesinde kabul edilme ve onaylanma isteğiyle dini referanslar doğrultusunda hareket edebileceği düşünülmektedir. Kabul ve onaylanma isteğiyle dini öneriler doğrultusunda hareket eden bireyin davranışlarında dini kodları gösterebileceği düşünülmektedir. Bireyin niyet ve davranışlarının içinde yaşadığı toplumun değerleri yoluyla oluşan bilişsel süreç sonunda şekilleneceğini önerilerek planlanmış davranışlar kuramı çerçevesinde din olgusunun girişimciliği etkileyebileceği düşünülmüştür. Araştırmanın sorunsalı da bu yönde olup bireylerin içinde yaşadığı toplumun kurumlarının bireylerin davranışlarını etkilediği bu yüzden dünyanın farklı yerlerinde farklı sosyolojik kurumların içinde yaşayan bireylerin farklı girişimcilik davranışlarına sahip olduğu gözlenmektedir. Buradan hareketle sosyolojik yaşamın din boyutunun bireylerin girişimcilik davranışlarını etkilediği önerilmektedir.

Ajzen'in planlanmış davranışlar kuramı çerçevesinde bu araştırmanın hipotezi farklı dini inanışların bireylerin girişimcilik davranışlarını farklı yönlerde şekillendireceği olarak belirlenmiştir.

1. Literatür Taraması

1.1. Eksen Çağı ve Girişimcilik

Yapılan araştırmalarda din ve girişimcilik ilişkisi incelenirken eksen çağı bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Eksen çağı insanlık gelişiminin kronolojik dönemlerinden ayrı olarak M.Ö. 800-200 yılları arasında Çin, Mısır, Yunanistan ve Orta Amerika bölgelerindeki paralel gelişmeleri tanımlamak üzere kullanılan bir kavramdır (Abrutyn, 2014:106). Eksen çağını alanyazında kapsamlı bir şekilde ele alan Jaspers (1953) dünyadaki bütün dini ve felsefi akımların bu dönemde yayılarak bireyi keşfetme çalışmalarının arttığını iddia etmektedir. Bilimsel araştırmanın ve şüpheciliğin temeli olarak görülen Platon yaklaşımı, Budizmin Buda (Siddhartha Gautama) tarafından kurulması, Konfüçyus yaklaşımının Çin'de ortaya çıkması, ve Antik Yunan düşünürleri olan Homeros, Sokrates, Herakleitos gibi düşünürlerin ortaya çıkması Eksen çağında olmuştur. Bu dönemin önemli figürleri olan Sokrates, Konfüçyüs ve Buda sosyal ve bireysel yaşamı şekillendiren referanslar olarak "Paradigmasal Kişilikler" şeklinde tanımlanmıştır (Jaspers, 1953:41). Din ve felsefe yaklaşımının bir disiplin olarak kabul edildiği Eksen Çağı kurumsallaşmış din anlayışının çıktığı dönem olarak da görülmektedir. Bu dönemin dünyanın farklı bölgelerinde paralel şekilde gelişmesi insanlığın sosyal evriminin bir gereksiniminden ortaya çıktığını düşündürmektedir. Eksen çağında yukarıda sayılan farklı bölgelerde kentsel nüfus iki katına çıkmıştır. Bundan önceki inanışlar ve Tanrıların doğaüstü güçlerine dayalı baskın konumları bu dönemde insanlar arasındaki etkisini yitirerek tek bir evrensel tanrının hakim olduğu düşüncesine dayalı sosyal ve bireysel yaşamlar oluşmaya başlamıştır. Eksen çağı insanoğlunun kendini keşfinin önem kazandığı antik ve ilkel dönemden entellektüel döneme geçiş aşaması olarak da görülmektedir. Jaspers'a (1953:60) göre daha önce dini ve kültürel değişimlerle ilişkilendirilmeyen insanoğlunun gelişim aşamaları eksen çağında dini ve kültürel değişimlerle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Bu birbirinden bağımsız dört bölgede birbirine paralel şekilde yaşanan bu dönüşümler ekonomik ve teknolojik dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Bellah (1967:17) ve Wallace (1966:24) eksen çağını antik dönemden tarihsel döneme geçiş dönemi yani çok tanrıcılıktan (Polyteizm) tek tanrıcılığa (Monoteizm) geçiş dönemi olarak adlandırmıştır. Abrutyn (2014:111) bu dönemde bölgesel

tüccarların temel girişimci rolüyle öne çıkarak elit tabakaya karşı bir girişimci sınıfı kurduğunu iddia etmektedir. Bu dönemde ayrıca bir din sınıfının da oluştuğu iddia edilmektedir (Abrutyn, 2014:112). Eksen çağı belirleyici, sembolik ve örgütsel sosyal çerçevelerin oluştuğu ve sosyal projelerin yaygınlaştığı bir dönem olarak kabul edilmektedir (Eisenstadt, 1986:65). Dünyanın dört farklı bölgesinde ortaya çıkan tek tanrılı dini inanışlara dayalı bu sosyokültürel yapı kendi bölgesine has fiziksel, dinamik, sosyal ve sembolik boyutlarıyla modern toplumların temelini oluşturmuştur (Abrutyn ve Van Ness, 2014). Eleştirel düşüncenin doğduğu dönem olan Eksen çağı metabilişin yaygınlaştığı, düşünmeyi düşünmenin yaşandığı bir çağ olarak tanımlanmıştır (Momigliano, 1997:45). Evrimsel kurumsal yaklaşım Eksen çağında girişimcileri, yapısal ve kültürel çerçevelerini oluşturarak içinde bulunduğu toplumdan kendilerini özgürleştirme gayretinde olan bireyler olarak tanımlamaktadır. Bu dönemde Mezopotamya, Çin, Mısır ve Orta Amerikadaki politika sınıfları tam olarak akrabalık ilişkisinden bağımsız olmamakla birlikte karmaşık bir akrabalık hiyerarşisi de mevcuttur (Eisenstadt, 1986:42). Yönetici bir politik sınıftan ayrılan girişimci sınıfın doğduğu eksen çağı din sınıfı gibi özerk birçok sınıfın doğduğu dönem olarak da tanımlanmaktadır. Din kurumunun toplum diğer kurumlarından ayrıldığı bu dönemde akrabalık ve diğer sosyal bağlardan özerklik arayışında olan girişimcilerin yaygınlaştığı gözlenmiştir (Wittrock, 2012:24). Bu dönemde girişimci sınıfın ortaya çıkması evrimsel sosyoloji yaklaşımı çerçevesinde Durkheim modeliyle ve Spencer modeliyle açıklanabilir (Abrutyn, 2014:121). Durkheim modeli bu dönemdeki girişimci sınıfın ortaya çıkmasını sınırlı olan kaynaklara sahip olamayan bir grup insanın yaşamını idame ettirmek için yeni kaynak arayışında olması olarak ifade ederken, Spencer modeli mevcut yapısal ve kültürel fonksiyonların mevcut problemleri çözmede yetersiz kalmasından dolayı girişimci sınıfın ortaya çıktığını iddia etmektedir (Eisenstadt, 1986:68). Bu dönemde oluşan ihtiyaçların çözümüne yönelik ortaya çıkan girişimci sınıfın topluma kazandırdığı yenilikler kısa bir sürede girişimcileri toplumda öne çıkarmıştır (Summers-Effler, 2009). Dini girişimci sınıfın yenilikleri sayesinde toplumda yer edinmesiyle birlikte yenilik yönlü motivasyonlar daha da artarak ve sonraki nesillere aktararak devam etmiştir. Dini motivasyona sahip girişimciler topluma kazandırdıkları yenilikler sayesinde tarihsel, sosyopolitik ve sosyokültürel dönüşümler sağlayarak toplumsal yapıyı da şekillendirmişlerdir (Abrutyn ve Van Ness, 2015:59). Din kurumunun sosyal yaşamda farklılaşması bir otonomi de kazandırmıştır. Din kurumunun farklılaşmasında rol oynayan girişimciler ortaya çıkardıkları yeniliklerle bir yandan da toplumda din kurumunun ayrıcalık kazanmasını da sağlamıştır. Ayrıca yenilikleri devam ettirerek özerkliklerini de güvence altına almışlardır. Eksen çağında vizyon ve misyon farklılaşmasıyla elde edilen bu otonomi sayesinde kültürün norm, dil, değer vb. boyutlarının da standartlaşması sağlanmıştır. Eksen çağında girişimcilerin toplumların dönüşümünü sağlaması açısından sosyokültürel evrimi sağlayan araçlar olarak biyolojik evrimle karşılaştırılmıştır. Girişimciler getirdikleri yenilikler sayesinde toplumda uyum, seçim, kültürlenme, toplum ruhunun oluşumuna katkıda sağlamıştır (Slingerland vd., 2013:338).

Weber aynı dönemde dünyanın farklı alanlarında ortaya çıkan farklı dini profillerin (Yuşa Peygamber, Buda, Konfüçyus vb.) öğretilerinin kendi bölgelerinde toplumları dönüştürmesini hayranlıkla anlatmaktadır. Weber bu dönemde Musevilik inancını batının kendine gelişi olarak görmekte, dünyada sonsuza dek hüküm sürecek kapitalizmin doğuşu olarak tanımlamaktadır. Bu dönemde insanlık hem düşünsel hemde bilişsel olarak büyük bir adım atarak rasyonel bir düşünce çerçevesiyle çevresini gözlemlemeye başlamıştır. Eksen çağı dini tartışmaların ve eleştirilerin doruğa ulaştığı bir dönem olarak adlandırılmaktadır (Runciman, 2012). Hernekadar eksen çağında çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa bir geçiş olduğu söylene de tek tanrılı düşüncenin ilk örneğinin Mısır'da M.Ö. 14. yy.da yaşayan Firavun Akenaton döneminde olduğu iddia edilmektedir (Abrutyn, 2014). Akenaton tek tanrılı dine sahip firavun olarak öne çıkarken eksen çağı önerisine yapılan eleştirilerin de merkezini oluşturmaktadır (Abrutyn, 2014:119). Akenaton sadece güneş tanrısı "Ra" ye tapıyordu. Fakat Akenaton'un tek tanrı inancı kendisinden sonra gelen Firavun Tutankamun'a kadar sürmüştür. Tutankamun rahiplerin tekrar saraya girmesine izin vererek çok tanrıcılığı geri getirmiştir.

Eksen çağı tek tanrıcılığa geçiş dönemi olarak adlandırılırken aynı zamanda insanlığın özerkliğini kazandığı eleştirel, rasyonel ve dini akımların yenilikçi fikirleri doğurduğu bir dönem olarak görülmektedir. Eksen çağında sosyokültürel evrimin mimarları olarak görülen girişimciler gösterdikleri çabalarla çevresel faktörlerin etkileşimini ve insanlık üzerindeki baskısını değiştirmiştir. Sosyolojik kurumlar olarak görülen siyaset, din, aile, ekonomi, hukuk ve eğitim alanındaki dönüşümün yanında bilim, tıp, medya, sanat ve sporda da dönüşümler girişimciler sayesinde bu dönemde yaşanmıştır (Turner, 1998:45). Her bir alandaki gelişmeleri diğer alanlara taşıyanlar girişimciler olmuştur. Bu girişimciler bazen din adamları, bazen sağlık çalışanları olabiliyordu. Bu kurumların farklılaşmasının bir diğer göstergesi herbirinin kendine münhasır bir dile sahip olmasıydı. Bu sayede özerkliklerini de devam ettiriyorlardı. Toplumda bu şekilde farklılaşan alanların ortaya çıkmasıyla birlikte her alana ilişkin oluşan dil, değer, yönelim, ideoloji, norm ve etkileşim türleri de belirmeye başlamış ve bireyler her bir alandaki rollerini farklılaştırmaya başlamıştır. Toplumsal roller bu şekilde ortaya çıkmıştır (Abrutyn, 2014:117). Akrabalık ilişkisine dayalı ilk kabile ve beyliklerden sonra bu dönemde ortaya çıkan kentleşmenin getirdiği bir diğer yenilik girişimciliğin politik anlamda da örneklerinin görülmesidir. Akrabalık ilişkisine dayanmayan topluluklar olan kentlerde insanların diğer insanlar üzerinde hukuksal yönetim hakkını elde etmek için önerdiği ve uyguladığı politik davranışlar politik girişimciliğin örneği olmaktadır (Earle, 1991). Oluşturulan bu yönetim düzeninin korunması için yine politik girişimcilerin ortaya koyduğu hukuk alanı ortaya çıkmıştır (Flannery, 1972). Abrutyn ve Van Ness (2014) ilk girişimcilerin topluma getirdiği yeniliklerle tanınan radikal kişilikler olduklarını iddia etmektedirler. Bu girişimcilerin toplumun

farklı alanlarında getirdikleri yeniliklerin doğrudan başarılı olmadıklarını fakat elitlerin yaşantılarını ve davranışlarının sorgulanmasına yol açtığını iddia etmektedirler. Ortaya atılan her yeniliğin başarı sağlayamasa da bir başka hamlede temel olarak kullanıldığı iddia edilmektedir (Colomy, 1998:270). Girişimciler yaşamın farklı alanlarında getirdikleri yeniliklerle özerkliklerini devam ettirirken elitler karşısında da güç elde etmekteydi. Toplumun ihtiyacı olan yeniliklerin girişimciler tarafından ortaya konulması Durkheim'in seçim süreci verdiği süreçle girişimcileri halkın gözünde dokunulmaz hale getirmekteydi (Eisenstadt, 1984). Araştırmalara göre ilk girişim örnekleri kentleşmenin yaygın görüldüğü eksen çağında toplumun politika alanında gözlenmiştir. Politik alandaki girişimcilik örnekleri aynı dönemde Çin, Mısır, Mezopotamya, Hindistan, Peru ve Orta Amerika'da da görülmüştür. Daha sonra toplumun diğer alanlarındaki girişimcilik örnekleri doğmaya başlamıştır. Girişimciliğin toplumun herhangi bir alanında ortaya çıkmasının ana nedeni o alandaki çıkan krizler veya oluşan gereksinimler olmaktadır. Oluşan krizler ve gereksinimler çıkarların çatışmasından veya kısır döngüden dolayı olabilir. İktidarların toplumun farklı alanlarındaki verimsiz ve mantıkdışı uygulamaları karşısında girişimcilerin sunmuş olduğu mantıklı, verimli ve etik çözümler girişimcilerin yerini sağlamlaştırmaktadır (Colomy, 1998). Bununla birlikte Eisenstadt (1964) girişimcilerin ortaya çıkması için bazı koşulların oluşması gerektiğini iddia etmektedir. Öncelikle toplumun ilgili alanında otoritenin girişimcilerin otonom hareket edebileceği kadar serbest olması gerekmektedir. Girişimcilerin hareket edebileceği serbest alanların olması ve aynı zamanda kaynağın sağlanması durumunda girişimcilerin yaygınlaşabileceği iddia edilmektedir. Bu açıdan politik girişimciliğe bir diğer örnek din girişimciliği olmuştur. Toplumun din alanında ekonomik açıdan halkın ve yöneticilerin yaşam standartları arasındaki uçurumlar yöneticilerin araç olarak kullandıkları tanrıların sorgulanmasına yol açmıştır. Halkın üretmiş olduğu mahsülü tanrıların beslenmesi için bağışlaması tartışılmaya başlanmıştır (Stark, 2007). Bu dönemde din girişimcilerinin rolü inanışı bireyselleştirmek olmuştur. Halkın yöneticilerin araç olduğu tanrılara olan inancının sarsılması din girişimcileri açısından bir alan doğurmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan Buda ve Konfüçyus gibi profillerin insanları öğretilerinin yayılması için diğer bölgelere yönlendirmesi, ticaret ve diğer ilişkilerin artmasına yol açmıştır. Birbirleriyle etkileşim kuran farklı coğrafyanın insanları birbirinin deneyimlerini kendi bölgelerine taşıırken farklı girişimlere de öncülük etmişlerdir. Politik yeniliklerin bir türü olarak görülen derebeylik, kulluk sistemleri sayesinde halkın ürünlerinin yönetimce vergi yoluyla alınması bazı bölgelerde halkın tamamen yönetimden soyutlanmasına yol açmıştır. Yönetimin bu zayıflığı din-kültür girişimcileri sayesinde kullanılarak bireylerin eleştiri yapmasına halkın yönetimin otoritesini sorgulamasına yol açmıştır. Weber'e göre Osmanlı, Abbasi ve Memluk devleti gibi büyük müslüman devletlerinde ekonominin gelişmemesinin nedeni girişimciliğin ortaya çıkışını engelleyen bürokrasi ve rasyonellikten uzan yönetim tarzıydı (Turner, 1998).

1.2. Hinduizm ve Girişimcilik

Uppal (2001) Güney Asya ülkelerinde yaşayan insanların gündelik yaşamlarının dini inanışların etkisinde şekillendiğini iddia etmektedir. Singer (1966) Güney Asya ülkelerinde özellikle Hindistan ve çevresindeki ülkelerde yaygın bir din olan Hinduizm dininin fiziki iyi oluş veya dünyadaki fiziki zenginlikle ilgili çok az motivasyonu veya teşviği olduğunu iddia etmektedir. Hinduizm inanışında her bireyin ölümsüz tanrı oğlu olan Amrutasya Purtaha olduğu iddia edilirken bireylerin ruhsal özgürlüğü kazanma amacının (kendilerini gerçekleştirme) maddi zenginlik kazanma düşüncesinden daha önce geldiği düşünülmektedir. Hinduizm ile özdeşleşmiş Varna sistemindeki Kast sınıflandırması bireylerin sosyal tabakalara ayrıldığı bir toplum yaşamını önermektedir. Hernekadar 1950 yılında resmi olarak yasaklanmış olsa da Hindu toplumlarında kast sisteminin baskınlığı hissedilmektedir. Kast sistemine göre dört sınıfa ayrılan Hinduizm inanışına sahip toplumlarda her bir sınıfın görev ve sorumlulukları farklılaşmaktadır. Bunun yanında bu dört sınıfın altında hiçbir kast sistemine tabi olmayıp sosyal sınıflandırmanın en alt sınıfında kabul edilen Parya sınıfı mevcuttur. Kast sistemiyle farklılaşan sosyal sınıflara tabi bireyler genellikle aynı sosyal sınıfta diğer bireylerle benzer işleri icra edip, benzer yaşamlar sürdürüp, benzer sorumlulukları vardır. Bireylerin tabi olduğu kasttan ayrılıp başka bir kasta üye olma gibi bir seçeneği yoktur. Hinduizm inancında aşağıdaki dört kast (sınıf) vardır;

- Brahman: Kutsal metinleri okuyarak dini ritüelleri yerine getiren Din Adamları, rahipler ve alimler.
- Ksatriya: Brahmanları ve güçsüzleri koruyan, adil davranan, kast sisteminin muhafızları olarak kabul edilen prensler ve askerler,
- Vaişya: Tarım ve ticaretle uğraşarak toplumun bu yönden idamesini sağlayan kesim olan tüccar ve çiftçiler,
- Şudra: Diğer üç kasta hizmet eden sanatkar ve işçiler.

Hindu yaşamının rehberleri olarak Dharma doğruluğu, Artha kazancı, Karma arzusu ve Moksha özgürlüğü görülmektedir. Hinduizm inancına sahip bireyler yukarıdaki rehberler yoluyla adil, doğru, dürüst, mutlu olurlar. Weber (1958) din sosyolojisi çerçevesinde Hinduizm inancının mülk farklılaşmasını engelleyemese bile teknolojik gelişme, mesleki hareketlilik gibi faktörleri etkileyerek ekonomik gelişme önünde engel olacağını iddia etmiştir. Özellikle mesleki hareketlilik kast sisteminin temel belirleyicilerinden bir tanesi olup aynı kasta üye bireylerin aynı veya benzer meslekleri yapabileceğini önermektedir.

Munshi ve ve Rosenzweig (2006:1230) kast sistemi çerçevesinde eğitim sisteminde bireylerin tabi olduğu kast sistemine uygun eğitimi aldıkları için gelecekte sahip olacakları meslek gruplarının da belli olduğunu iddia etmektedirler. Araştırmacılar bu çerçevede Kast ağının görülmeyen sınırlar ve engeller oluşturarak bireyleri kabul edilen çerçevelere mahkum ettiğini iddia etmektedirler. Bu şekilde uygulanan sınırlandırmalar toplumsal kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını da engellemektedir. Bireyin daha doğmadan belirlenmiş olan yaşam şekillerinin bireylerin farklı arzu ve gereksinimlere sahip olmasını engellemesi girişimciliğin belirleyenlerinden bir tanesi olan başarı ihtiyacının olmamasına neden olmaktadır. Ayrıca girişimcilik sonunda bireylerin elde edeceği maddi ve manevi hazzın Hinduizm inancında değer görmeyişi girişimciliğin körelmesine neden olan bir diğer faktördür. Hinduizm inancında baskın olan inanç, tabi bulunan kastın sorumluluklarının yerine getirilmesidir.

1.3. Budizm ve Girişimcilik

Budizm M.Ö. 5. yy.da Nepal'da yaşayan Buda'nın (Tathagata, Siddharta) öğretilerini temel alan inanışlar çerçevesinde şekillenmiştir. Buda bireylerin yaşamlarında acı, acının kaynağı, acının durdurulması ve acının durdurulmasına giden yoldan oluşan bir süreci başardıklarında sonsuz kurtuluşa yani "Nirvana"ya ulaşacaklarını önermektedir. Dünyevi yaşamın acı ve ızdırıp barındırdığını söyleyen Buda gerçekleri kötümserlikle kabul ederek kurtuluşa ulaşmanın mümkün olduğunu iddia etmektedir. Tanrısız bir inanış öneren Buda dünyadaki olan herşeyin Darma adı verilen bir güç sayesinde olduğunu iddia etmektedir. Budizm'de pragmatist bir bakış açısıyla ızdırabın ortadan kaldırılmasını sağlayacak yol 8 aşamalı bir yol olarak önerilmiştir. Doğru Niyet, Doğru Görüş, Doğru Davranış, Doğru Söz, Doğru Meslek, Doğru Uğraş, Doğru Farkındalık ve Doğru Konsantrasyon adı verilen bu aşamalarla birey dünyevi ızdırabını ortadan kaldıracaktır. Nirvana aşaması dünyevi ihtiras ve isteklerin yok edildiği huzur ve gerçekliği ifade etmektedir. Nefis isteklerinin yenildiği aşamadır. Buda Budizmin kurucusu, Dharma Budizm inanışındaki gerçeklik yada prensipler, Sangha ruhban teşkilatı olarak adlandırılır. Bu üç kavram Budist bireylerin günün 4 vaktinde meditasyon yaparken selam verdiği ve aşağıdaki duayı yaptığı çatıyı oluşturur.

- Buda'ya sığınırım.
- Dharma'ya sığınırım.
- Shanga'ya sığınırım.

Günümüzde Budizm Hindistan, Sri Lanka, Tibet, Suriye, Mısır, Çin, Japonya, Kore ve Burma'da yayılmıştır. Budizm din olarak görülebilirken öğretilerine bakıldığında dünyevi yaşamın nitelikleri üzerine kurulu bir ahlak öğretisi olarak görülmektedir. Tamamen uygulamalar üzerinden bireyin dünyevi rahatlığının amaçlandığı bir yol olarak görülmektedir. Bireyin yaşam deneyimlerinin sorgulanması ve buna göre bir yaşam düzenini önermesi pozitivism, fenomoloji ve emprisizm yaklaşımlarının temellerini Budizm'den almasına yol açmıştır.

Budizm ve girişimcilik ilişkisi alanyazına bakıldığında Budizmden temelini alan bilişsel farkındalık (mindfulness) çerçevesinde ilişki kurulabilmektedir (Yener vd., 2017:4). Bireyin yaşamında yalın bir farkındalığı öneren bilişsel farkındalık yaklaşımında yeniliğe (deneyime) açıklık, değişime farkındalık, farklı bağlamlara farkındalık, farklı bakış açıları ve mevcut duruma uyum davranışlarıyla bireyin rahatlayabileceği önerilmektedir. Girişimcilik bir karar verme süreci olarak düşünüldüğünde bireyin karar verme aşamasında bilişsel farkındalığın önermeleriyle öznellikten sıyrılarak etkin kararlar verebileceği ve girişimini başarıya ulaştırabileceği düşünülebilir. Budizm öğretileriyle şekillenen bilişsel farkındalığın önermeleri bireyin yaşamındaki problem kaynaklarına çoklu bakış açısıyla bakma yeteneğini kazandırmaktadır.

1.4. Yahudilik ve Girişimcilik

Dünyada ticari faaliyetleriyle ün yapmış olan Yahudi toplumunun dini öğretilerinde Hıristiyanlığın aksine zengin olan, dünyada ticari faaliyetleri güçlü olan inananlar makbul sayılmaktadır (Bekçi vd., 2014). Yahudilik inancında ticarete ilişkin hükümler genel itibarıyla Tekvin'de yer almaktadır. Tekvin eski Ahit'in (Kitab-ı Mukaddes'in ilk bölümü) ilk beş kitabından Tevrat'ın birinci kitabıdır. Tekvin 50 baptan oluşmaktadır. Tekvin tartı paranın (ticarete altın ve gümüş gibi değerli maddelerin belirli tartılarının kullanılması) kullanıldığı dönemde yazılmış olup dönemin ticari yansımalarını ihtiva etmektedir (Yükçü ve Atağan, 2011:15). Malın değeri o dönemde mala olan talebe göre belirlenmekteydi. Bekçi vd. (2014:11) Yahudi öğretilerinde dinen yahudilere yasaklanmış birçok davranışın diğer dinlere tabi insanlara karşı yapılmasının uygun görüldüğünü iddia etmektedir. Örneğin leşin ve iç yağın yenilmesinin Yahudilik inancında yasak olmasına rağmen diğer insanlara satılması ticari çerçevede uygun görülmektedir. Bu ve bunun gibi birçok örnek incelendiğinde Yahudilik inancında ticaret maksadıyla birçok dini hükmün esnetildiği görülmektedir. Girişimciliğin oluşması için toplumda gereksinim ve ihtiyaç doğması gerekirken yeterli alan ve kaynağa da ihtiyaç duyulmaktadır. Girişimcilik için ihtiyaç duyulan finansal kaynağın temin edilmesi için Yahudiler birbirine borç verirken faiz yasaklanmasına rağmen bir başkasına borç verirken faiz işletilmesine engel koymamışlardır (Erol, 2012). Faizle birlikte "Murabaha" adlı bir uygulama Tevratın hükümlerinde yasaklanmış olmasına rağmen uygulamalar görülmüştür (Hezekiel, 18:8). Murabaha hileli veya haddinden fazla kazanç olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında Yahudi inancında Yahudi olmayanlara faizle ödünç verilmesinin yolunu açan baplar da mevcuttur (Akalin, 2010). Ticaretin bir başka bileşeni olan vergilendirme için de Tevrat'ın hükümleri mevcut olup

farklı mallardan ve ganimetlerden farklı oranlarda vergi oranları belirlenmiştir (Bekçi, 2014:11). Kuran- Kerim'de ve Tevrat'ta Yahudilerin zekat, öşür, sadaka, gibi yükümlülükleri mevcuttur.

Yahudilik öğretisinde ticaretin ve girişimciliğin önemini ortaya koymak için verilebilecek en büyük örnek Hz. Yusuf örneği olabilir. Mısır'a bir köle olarak gelip kısa zamanda ticari ve siyasi zekasıyla Firavun'un en güvenilir adamı olan Hz. Yusuf'un kurmuş olduğu bürokrasi, hukuksal sistem, serbest mal değişimi, toprak reformu ve vergi politikasıyla Mısır kıtlık zamanlarında dahi zorlanmamıştır (Wagner-Tsukamoto, 2010:116). Bu dönemde ticari girişim için ortaklık vb. uygulamaların teşvik edilmesi girişimciliği desteklemiştir. Süleyman döneminin muhteşem bürokratik yapısı bireysel girişimcileri destekleyen fırsatlar sunarak ticaretin büyümesini sağlamıştır. Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı kitabında da ifade ettiği gibi ticari faaliyetlerin genişlemesini sağlayan bir diğer faktör olan etik olgusu Yahudi öğretisinde de ticarete dikkat edilen bir olguydu (Wagner-Tsukamoto, 2010:117). Etik olgusu çerçevesinde müşteri ve çalışanların hakları, yatırımcının korunması, kamu hukukunun korunması konularına dikkat edilmekteydi. Etik olgusunun temelinde karşılıklı kazanç amacı yattığı ve bunun sağlanabildiği sürece ticaretin sürdürülebilirliğinin sağlanabileceği düşünülmekteydi. Etik sermayenin oluşturulmasını pazar ekonomisinin temeli olarak gören Yahudi öğretileri eski ahitte bunu birçok yerde vurgulamıştır (Wagner-Tsukamoto, 2007).

Süleyman ve Yusuf A.S. hikayeleri girişimcilik ve vergilendirme yasaları açısından yahudi öğretilerinin iyi bir örneği olarak görülmektedir. Hz. Yusuf döneminde tahıl üretiminde alınan % 20'lik vergi ve mal değişim uygulamaları buna örnek gösterilebilir. Tahıl üretiminin merkezi idare yoluyla depolanarak kıtlık zamanlarında kullanılması bir başka ticari ihtiyat ve sürdürülebilirlik örneğidir.

Tevrat'ın öğretilerinin Protestanlara ilham olup olmadığını araştıran Sombart (1911:12) kimsenin sormaya cesaret edemediği konuları araştırma konusu yapmıştır. Sombart bu araştırmalarında modern dönemde kapitalizm adı verilen ekonomik sistemin eski ahitte yer bulduğunu iddia etmiştir. Sombart bu araştırmalarında kapitalist sistemin Weber'in ifade ettiği gibi protestanlığa değil yahudiliğe dayandığını iddia etmiştir. İbrani incilinin Weber'in tanımladığı modern kapitalizm hareketini hızlandırdığı iddia edilmektedir. Weber'e göre modern kapitalizm 17. ve 18. yy.da Avrupada yayılan Protestanlıkla birlikte hızlanmıştır. Protestanlığın topluma kazandırmış olduğu para kazanma yönelimli yeni bakış açısıyla Protestan Hıristiyanlar ekonominin itici gücü haline gelmişlerdir. O dönemde özel mülkün yaygınlaşması, işgücünün özelleşmesi, kollektif davranışların yok olmasıyla insanın emek ve ürününün tamamı parayla ölçülebilir hale gelmiştir. Sanayi devrimiyle hızını arttıran modern kapitalizmin çekirdeğini ekonomik faaliyetler oluşturmaktaydı. Weber protestanlık ve ekonomik faaliyetler tezini 17. ve 18. yy.daki Fransız girişimciler (Huguenot) üzerinden ispatlamaya çalışmıştır. Weber'e göre Protestan kültürünün temelinde Tanrı dostu olmak için dünyada daha fazla kazanca sahip olmak yatıyordu (Lehmann, 2005). Weber'e göre Yahudi girişimciler "Modern Öncesi Tip" olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel ticaretle dini öğretilere dayalı girişim sürdürmektedirler (Weber, 1924). Sombart'a göre Protestanlığın modern kapitalizmi çıkarmasından yüzyıllar önce Yahudi öğretisi modern kapitalizmin temellerini atmıştır. Sombart'a göre uluslararası ticaretin temeli Yahudiler tarafından atılmış olup ticarete etik yine Yahudiler tarafından yaygınlaştırılmıştır. Sombart'a göre kapitalizmin temel amacı olan kar elde etmek aynı zamanda girişimciliğin de temel amacıdır. Hem Weber hem de Sombart Kapitalizmin modern anlamda girişimciliği köriklediğini kabul etmektedirler (Wagner-Tsukamoto, 2005). Küresel düzeyde ticarete ilişkin kurulmuş hiyerarşi ve uygulamalarla yahudilik ticaretin kullanım hakkını elinde bulundurmaktadır.

1.5. Hristiyanlık ve Girişimcilik

Max Weber "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhunu" adlı kitabıyla dinin iktisadi yaşam üzerindeki etkisini Protestanlık ve özellikle Kalvinizm düşüncesi çerçevesinde anlatmıştır. Weber Kalvinizm düşüncesi çerçevesinde bireylerin maddi zenginleşmesinin dinsel olarak meşruiyetinin sağlandığını iddia etmiştir (1905). Kalvinizm düşüncesinde öldükten sonra cennete gitmek isteyen protestan inancına sahip bireylerin dünyada maddi zenginliğe ulaşarak bunu gerçekleştirebilecekleri önerilmektedir. Dünyadaki maddi zenginliğin ise girişimsel davranışlarla gerçekleştirecekleri ticari faaliyetlerle sağlanabileceği iddia edilmiştir. Barro ve McCleary (2003) kalvinizm düşüncesinde cehennem ve cennetin bireylerin gelirleriyle ilişkili olduğunu iddia etmektedirler. Bireylerin dünyadaki ticari girişimciliğinin başarısı yada başarısızlığı kalvinizm düşüncesinde toplumca onaylanıp onaylanmamasını belirlemektedir. Bunun yanında kalvinizm düşüncesinde ticari girişimcilik bireyin dini olarak onaylanmasının belirleyeni olarak görülürken girişimciliğin dünyadaki bütün diğer faaliyetlere göre önceliği vardır. Bundan yola çıkarak Barro ve McCleary (2003) dini algıların dana öncelikli olduğu katolik düşünce yapısına sahip toplumlarda dini farkındalığın ekonomik büyümeyle olumsuz ilişkisini gözlemlemişlerdir. Bu açıdan dini bağlılık algısının farklı sonuçlarının olabileceği düşünülmektedir. Girişimcilik sürecinde geçirilmesi gereken zaman ve çabanın ibadetle geçirilmesi durumunda mal ve hizmet üretimini düşürerek ekonomik büyümeyi engelleyeceği iddia edilmiştir (Wiseman ve Young, 2014). ABD vatandaşları üzerinde dini algıların girişimcilik davranışları üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik bir çalışmada Pew Forumunun (Pew, 2007), ve Gallup Araştırmalarının (Gallup, 2008) 48 eyalette yapılan araştırma sonuçlarına göre dini ritüellere bağlılık ve dini aktivitelerle geçirilen zamanın girişimcilik davranışlarıyla olumsuz ilişkisi ortaya konulmuştur.

Weber' e göre ticaretin ve ekonomik gelişmenin anahtarı olarak görülen girişimcinin desteklenmesi ancak modern kapitalizmin doğuşuyla yani protestan ahlakının yerleşmesiyle olmuştur (Wagner-Tsukamoto, 2005). Bunların birlikte Weber'in tanımladığı kapitalist girişimciler etik referanslarını kendilerinden yüzyıllar önce ticaret hayatında etkin rol alan Yahudilerden almış olabilir. Protestan ahlakı toplumdaki ihtiyaçları karşılamak için öne sürülmüş harika bir araç olarak görülmektedir. Eksen çağında da anlatıldığı gibi girişimciliğin toplumdaki ihtiyaçlara istinaden doğması modern kapitalizm içinde geçerlidir. Ulusal devletlerin yaygın olduğu 17. yy. ve sonrasında Osmanlı vb. doğu devletleri nedeniyle belirli bir coğrafyada sıkışmış olan halk ve devletlerin hem yayılması hem tarih sahnesinden silinmemesi için belki de en rasyonel yol birçok coğrafyayı birbirine bağlayan bir girişimcilik hareketi olabilirdi. Bu sayede dünyanın farklı coğrafyalarında farklı ihtiyaçların karşılanması da sağlanabilirdi. 17. yy.' a bakıldığında Ticareti elinde bulunduran Osmanlı gibi doğu devletlerinin dışında onlara meydan okuyacak ticari zekaya sahip tek millet belki de Yahudilerdi. Yahudilerin o dönemdeki konumlarına bakıldığında Müslüman devletler haricinde huzur ve rahatlık içinde ticari faaliyetlerini yürütecekleri bir alan yoktu. Dünyanın birçok yerinde sevilmeyen insanlar olarak anılmakta olan Yahudilerin sadece Osmanlı devletinde saygınlıkları vardı. Hıristiyan batı dünyasında sevilmeyen Yahudileri Batının kurtarıcısı olarak modern kapitalizmin temellerini attırmak rasyonel olmadığı için Eski Ahitten itibaren Yahudilerin ticarete ve girişimciliğe dair sahip olduğu tüm entellektüel vd. sermayenin Protestan yapısı şeklinde sunulması bir çözüm olabilirdi. Protestan oluşumu ve Kapitalizmin ortaya çıkışıyla Yahudi hareketleri karşılaştırıldığında yukarıda ifade edilen açıklamalar hem Sombart'ın hem de Weber'in tezlerini desteklemektedir. Sombart modern kapitalizmin tüm temelini Yahudilere dayandırırken Weber ise Protestan ahlakına dayandırmaktadır. Aslında bakılırsa yukarıda anlatılanlar ışığında modern kapitalizm Protestan ahlakı üzerinden Yahudiliğin ticari öğretilerine dayandığı kabul edilmelidir. Weber' e göre kapitalizm en fazla kârın elde edilmesi için üretim ve diğer işlerin rasyonel bir şekilde örgütlendiği rasyonel ilkelere dayanan üretim sistemidir. Kapitalizmin yayılması için sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Mükemmel bir bürokrasi ve sermayeyle oluşturulan bu rasyonel üretim sistemi sayesinde sermaye sahipleri daha fazla kazanabilir.

İktisadi açıdan Katolik hıristiyanlar belirli bir iş kolunda geleneksel zanaat sahibi olmakla yetinirken protestanlar o iş kolunda en yüksek dereceye çıkmak için çaba gösterirler (Weber, 1905). Protestan ahlakına tabi girişimciler de (Fransız Kalvinistler) katolikler gibi ahiret inancı bulunmasına rağmen bu dünyada öne çıkmanın ölümden sonraki yaşamda kazanımları garantilediğini düşünürler. Daha fazla kazanç için özellikle modern kapitalizm anlayışında çalışanları daha fazla çalıştırmak isterler. Çalışanların kazancından dolayı doyuma ulaşmasını engellemek için gelirleri de bağlamsal olarak düşürerek bir muhtaçlık doğururlar. Klasik kapitalizmde herhangi bir işte yetkinlik ve en iyi olma davranışı modern kapitalizm de ihtiras duygusuyla zenginleştirilerek tüketim toplumları oluşturarak daha fazla kazanç sağlanmaya çalışılır. Bu açıdan Hıristiyan girişimcilere bakıldığında başarılı girişimcilerin davranışları farklılaşmaktadır. Asketik (çileci) Protestan inancına sahip girişimciler ölüm sonrası yaşam inancından dolayı dünyayı bir çile çekme yeri olarak görürken asketik inanca sahip olmayan Hıristiyan girişimciler kazançlarıyla lüks bir yaşam sürdürmektedir. Weber'e göre asketizm de dünyayı kabullenen ve dünyayı kabullenmeyen şekilde ayrılmaktadır. Dünya yaşamını kabul ederek ölüm sonrası yaşam hedeflerini buna uyduran asketikler olduğu gibi tamamen dünya yaşamından soyutlanan asketikler de bulunmaktadır. Asketizm düşüncesine sahip bir Hıristiyanın sarfettiği her kaynağın hesabını vermesi gerektiğine inanılır. Asketik girişimciler içsel odaklı olmakla birlikte diğerlerinin davranışlarının da verimlilik açısından değerlendirirler. Asketik girişimciler kazançlarını diğer insanlar ve toplumun iyiliği için sarfetmekten kaçınmazlar. Weber'e göre asketik protestanlığın dört farklı öğretisi vardır. Bunlar;

- Kalvinizm: John Calvin'in (1509-1564) öğretilerine dayanan Kalvinizm insanların ebedi kurtuluşa ermesi için dünyadaki sorumluluklarını tam anlamıyla en iyi şekilde yapması gerektiğini önermektedir. Bu açıdan bireyi aşan görev ve sorumluluklarda tam bir örgütlenme ve işbölümü sağlanmalıdır. İnsanın dünyada ortaya çıkardıkları yaratıcının şanını göstermektedir. Kalvinist bireyin ahirette cennete gidebilmesi için dünyada seçilmesi gerekmekte ve dünyadaki ticari başarısı onun seçilmişliğinin göstergesi olmaktadır. Fransız Huguenotları, Venedik Kalvinistleri, Hollandalı Reformist Kiliseler, İngiltere Puritanları örnekleri olarak görülür (Weber, 1992) .
- Pietizm: Weber tarafından Kalvinizm düşüncesine birçok paralelliği olduğu savunulan Pietizm düşüncesinde bireylerin dini ve vicdani rahatlamaları dünyadaki çıktılarıyla ölçülmektedir. Alman Luteryan kilisesinin öğretilerine dayanan Pietizm Kalvinizm'den ticari anlamda meslekler boyutunda ayrılmaktadır. Kalvinizm düşüncesinde teşvik edilen girişimcilik Pietizm düşüncesinde öncelikli değildir. Pietizm bireylerin farklı sektörlerde ücretli çalışan olarak da dünyevi misyonlarını tamamlayabileceklerini önermektedir (Weber, 1992).
- Metodizm: 1720'de John ve Charles Wesley'in inanç uygulama ve metodlarını vurguladığı önermeleriyle ortaya çıkan metodizm İngiltere Kilisesi yoluyla yaygınlaşmıştır. Bireyin inancına yönelik farkındalığının yüksek olmasını ve inancı çerçevesinde dünyevi işinde mükemmeliyetçiliğini vurgulamaktadır.
- Baptist Hareket: İngiltere ve Kuzey Amerikadaki Baptist kiliseleri yoluyla yaygınlaşmış olup kaderciliği reddetmektedirler. Kilisenin inananları düşüncesinin yerine inananların kilisesi düşüncesine sahiptir. Askeri hizmetlerde bulunmayı reddederler.

Protestanlığın katoliklik gibi kilise yoluyla tanrıya ulaşmayı reddetmesi kilisenin gücünü zayıflatmıştır. Seçilmiş bir protestanın ticari başarısı onu zaten tanrıya yaklaştırabilirdi. Protestanlığın farklı pratikleri birlikte İncil'den almış olduğu birçok referansla girişimcileri motive etmektedir. İnsanlığın iyiliği veya rahatlığı amacıyla verdikleri kararların (Psalm 119:98), insanlık yaşamına yaptıkları katkının öncelikli vazifeleri olduğu (Matthew, 6:33), çevrelerini dikkatle gözlemlemenin (Romans 12: 3), din ve dünya yaşamının denge içinde olması gerektiği (John: 17:13), Tanrı yolunda insanlık için çaba gösterilirse Tanrının hep yanında olacağı inancı (Galatians, 6:9), bireyin dünyadaki başarısının bir ibadet yolu olduğu (Colossians 3:23) dini öğretilerinde olduğundan hareketle girişimcileri motive etmektedirler. Nel (2006) Hıristiyan girişimcinin kendini en açık ifade ettiği inancın Evanjelist inancı olduğunu iddia etmektedir. Evanjelist bir Hıristiyanın inancı için birşey yapmak istiyorsa dünyadaki uğraşlarının diğer Evanjelistlere fayda sağlaması yönünde çalışması gerektiği iddia edilmektedir (Nel, 2006).

1.6. İslamiyet ve Girişimcilik

Weber'den beri İslamiyet ve girişimcilik ilişkisinin ele alındığı çalışmalar alanyazında yer almaktadır. Bununla birlikte uluslararası seviyede de Müslüman ülkelerde konuya ilişkin farkındalık sağlanması için Dünya Müslüman Ekonomik Forumu ve Küresel İslami Ekonomi Zirvesi gibi yapılanmalar da yapılmaktadır. Müslüman kimliğiyle tüketici tanımlamasının yaygınlaşması ve artan Müslüman nüfusun arz – talep farklılıkları bu İslamiyet ve Ekonomi farkındalığını gerekli kılmaktadır. Günümüzde yapılan çalışmalarda İslamiyet ve Girişimcilik çalışmaları üç farklı bileşenden oluşmaktadır. Girişimciliğin tanımlanması, ahlaki değerler ve normların tanımlanması ve İslam öğretisinin tanımlanması şeklinde tanımlanan bu üç bileşenin bir etkileşimi sözkonusudur.

İslamiyet'in girişimciliğe yönelik vurguları sırasıyla ayet, sünnet ve hadis, icma ve kıyası temel almaktadır. Tüm bu kaynaklar girişimciliğin ekosistemini tanımlamak için kullanılabilir. Audretsch ve Bönte (2007) müslüman bir girişimcinin öncelikli kimliğinin müslümanlık olduğunu daha sonra girişimcilik kimliğine sahip olduğunu iddia etmektedirler. Bu açıdan girişimci için başarı olarak görülebilecek kar elde etmek müslüman girişimci İslam öğretilerine uymadığında başarı değil olumsuz bir davranış olarak da tanımlanabilir. Beekun (1996) müslüman girişimcinin maddi ve manevi (dini) kazancı birlikte elde ettiğinde kendini başarılı saydığını iddia etmektedir. Girişimciliği Allah' a ulaşmada bir araç olarak gören bilinçli bir müslümanın etik değerleriyle, İslam ahlakını iktisadi davranışta birleştirebileceği iddia edilir (Ramadan, 2009). İslamın iktisada ilişkin öğretilerinin birçok açıdan pazar ekonomisine uygun olduğu düşünülmektedir. Üretici ve tüketicinin hak ve hukukunu koruyucu, doğal çevreye saygılı olmayı öğütleyen öğretileri sürdürülebilirliği de desteklemektedir. Allah'ın emirlerinin yazılı olduğu Kuran'ı Kerim'in birçok ayetinde Müslümanların rızıklarını araması için Müslüman ahlakıyla çalışmasını, çaba göstermesi ve doğruluktan ayrılmaması öğütlenmektedir. Müslüman kişinin kendisine farz olan namaz ve diğer şartları yerine getirdiğinde gündelik uğraştığı her işin ibadet olarak değerlendirildiği ayet ve hadislerde dile getirilmektedir. Bunun yanında zekat gibi farzlar belirli bir maddi gücü gerektirdiği için bireylerin zekat farzını yerine getirmek için bu maddi güce sahip olmak yani girişimcilik yapacakları düşünülebilir. Maddi güce sahip olmanın birçok yolu bulunmakla birlikte bireyden temelini alan ve bireyin çabalarıyla şekillenen temel yol girişimcilik olarak düşünülebilir. Ayet ve hadislerde işveren ve işçi hukukunu belirleyen ve güvence altına alan öğretiler de mevcuttur. Müslümanların ticaret yaparken yalan ve hileye başvurmaması yasaklanmış olup karşılıklı güvenle bunu sürdürmeleri istenmiştir. İslamiyette çalışma hukuku açısından çalışanların hakkının ve emeğinin teri kurumadan verilmesi emredilir. Ayrıca Müslümanın belirli bir miktardan yüksek olan kazancının kırkta birinin her yıl düzenli olarak ihtiyaç sahibi fakirlere verilmesini emrettiği zekat ibadeti ekonomik hayatı dengeleyici bir mekanizmadır. Kişilerarası seviyede bu şekilde birçok İslami emir iktisadi hayatı düzenlemek için kullanılırken kurumsal seviyede kumar, içki, zina, domuz eti gibi ürün ve hizmetlerin katı bir şekilde yasaklanması bu ürün ve hizmetlere dayalı ticaretin de yapılmasını engellemektedir. Bunların yasaklanması toplumsal seviyede tehlike doğurduğu için kötü görülmektedir. Aynı zamanda iktisadi hayat için ölçü ve tartı gibi işlerde hakkaniyetli davranmak İslami iktisadi hayatın olmazsa olmazıdır. Girişimciliğin sürdürülmesi açısından İslamın doğruluk ve dürüstlüğü öneren birçok örneği mevcuttur.

Bunun yanında girişimin oluşması için gereken ihtiyaç ve kaynakların sağlanması konusunda da İslamiyet birçok uygulamayı barındırmaktadır. İslamiyette kazancın farklı girişim amaçlarıyla tekrar kullanıma açma davranışları teşvik edilirken (Bakara 2, 3; Al-i İmran 3, Sebe', 34) kazancı sadece biriktirme davranışları şiddetle kınanır (Tevbe, 9). İslamiyette bu şekilde girişim için kaynak sağlamaya yönelik bir uygulama olarak Mudarebe sistemi yaygındır. Mudarebe sistemi kaynak sahibi yatırımcıyla girişimcinin kaynak-emek ortaklığına dayanır (Döndüren, 1996). Sağlıklı bir ekonomide girişimcinin kârını elde ettiği pazar olan topluma tüketim veya kaynak olarak döndürmesi beklenir. Bu sayede toplumun bütün umum sermayesi yine toplumda kalır. Mudarebe sisteminin bu şekilde örnekleri olmakla birlikte yaygın olduğunu söylemek güçtür (Gül, 2005). Mudarebe sisteminin uygulama kaynağı olarak Hz. Muhammed'in tecrübeleri ve hadisleri, Hz. Aişe'nin kendisine kalan malları kullanması örnek gösterilebilir. Hatta Basra Valisi Ebu Musa el-Eşari'nin devletin kaynaklarını mudarebe usulüyle girişimde kullandığı da görülmüştür (Gül, 2005). Kirad ve Mukarede olarak da adlandırılan mudarebe sisteminde mal sahibine "Rabbü'l Mal" emek sahibine "Mudarib-Mukarid" adı verilmektedir. Mudarebenin uygulama örneklerine bakıldığında emek-sermaye ortaklığı olduğu görülmektedir. Mudarebenin hukuka göre

geçerli olabilmesi için mudarebe konusu sermayenin cinsinin ve miktarının belirlenmesi, yapılacak ticaretin belirlenmesinin gerekli olduğu iddia edilmektedir (Bilmen, 1982). Bunun yanında para vb. değerli ve geçerliliği sürekli olacak maddeler dışında sermaye türü uygun görülmemektedir. Usûlde mudarib ticaret tamamlandıktan sonra ana malı mal sahibine ödedikten sonra kârı paylaşır. Burada karın paylaşılmasında oran belirlenebileceği gibi miktar da belirlenebilir. Sermaye sahibi ile mudarib arasında girişimin türü ve girişimdeki özel davranışlarda belirlenebilir. Günümüzde girişimcinin ihtiyaç duyacağı kaynağın sağlanması açısından mudarebe sermaye bankacılığı, yatırım bankacılığı ve faizsin bankacılık gibi uygulamalara temel olabilir ve uygulamaları mevcuttur.

Bunun yanında İslamiyette "Selef" adı verilen mal emanet sistemi de girişimciliğin finansmanı için kullanılacak bir yöntemdir. Vedia adı verilen bir başka uygulamada mal sahibi güvenilir bir kişiye sadece mallarını teslim eder ve mal teslim edilen kişi malı kesinlikle kullanamaz. Vedia sisteminde mal herhangi bir nedenden dolayı zayı olduğunda teslim alan kişinin malı tazmin etmesine gerek yoktur. Selef sisteminde mal teslim edilen kişi malı kullanabilir fakat malın bedelini tazmin etmek zorundadır. Selef sisteminin mudarebe sisteminden farkı selef sisteminde malı istediği ticaret şekliyle kullanabilmesi ve mal sahibine karşı kısıtlı bir sorumluluğunun olmasıdır. Selef sisteminde mal sahiplerinin selef mallarını teslim etmesinin nedeni selef bir özerklik vermesi bunun karşılığında kâr elde edilmesidir. Mudaraba yöntemi 10.yy.dan itibaren batıda da yaygınlaşmış olup 1970'li yıllardan itibaren ABD'de risk sermayesi olarak adlandırılmıştır.

Mudarebe ve selef gibi yöntemlerin kurumsallaşmış bir yapıda güvenilir bir şekilde uygulanmasını sağlayan bir diğer sistem vakıf sistemidir. Osmanlı devletinde özellikle Fatih Sultan Mehmet handan itibaren birçok ticaret kolunda girişimcilerin sermaye, piyasadaki mal ve hizmet ihtiyacını karşılamak için vakıflar etkin olarak kullanılmıştır (Tahsin, 2003). Toplumun farklı alanlarındaki hizmet ihtiyacının karşılanması için kurulan vakıfların sermaye kaynağı olarak kullanılıp kullanılmayacağı üzerine yapılan tartışmalar sonucunda 1574 yılına Şeyhu'l İslam Ebussuud Efendinin vermiş olduğu olumlu fetva sonucu para vakıfları da işletme sermayesi sağlama amacıyla kullanılmıştır (Döndüren, 2008). Ayrıca mevcut vakıflara yapılan yardımların sözleşmelerinde bu paraların faiz vb. haram olarak kabul edilen işlerin dışındaki ticari faaliyetlerde kullanılması için maddeler bulunmaktadır. Vakıfların bu paraları kullanma yolu kira geliri, peşin mal alıp vadeli satış (yıllık kar payı eklenmesi) vb. yollarla olurdu. Yıllık geri ödemelerde kar payında kazancın emsalinin belirlenmesi için emsal değerleri kanunlarda (Mecelle, 1876) bulunurdu.

Vakıflarda mudarebe sisteminin yanında müşareke (sermaye ortaklığı), murabaha (peşin mal alıp vadeli satılması), bidaa (vakıf varlıklarını işleterek tüm karın vakfa verilmesi), karz-ı hassen (sermaye ödünç verme) gibi sistemlerde iştilirdi. Bu uygulamalarda en çok bilinen örneklerden biri Kanuni Sultan Süleyman zamanında halkın ihtiyacı olan etin sağlanması için kasaplara sermaye sağlayan para vakıflarıdır.

Diğer yandan kazancın ticaret yoluyla elde edilmesine yönlendiren hadisler girişimciliğin motivasyonunu oluşturan faktörlerden biridir. Ticarete doğrudan ve dolaylı yönlendiren hadisler mevcuttur. "Rızkın onda dokuzu ticarettedir" hadisi doğrudan girişimciliğe yönlendiren bir hadis olmakla birlikte sadaka vermeye yönlendiren hadislerde sadaka vermek için yeterli mal varlığına ticaretle sahip olmaya yönelttiği için dolaylı hadisler olarak görülebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Din olgusunun girişimcilikle ilişkisi sosyolojik çerçevede bireylerin davranışlarının içinde yaşadığı çevreden etkilenebileceği düşüncesine dayandırılmaktadır. Araştırmanın sorunsalı olarak bireylerin dini inanışlarının girişimcilik davranışlarını etkilediği üzerinedir. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı dini inanışlara sahip bireylerin farklı girişimcilik davranışları bu çalışmayı yapmaya itmiştir. Literatür taramasında da görüleceği üzere dini inanışların kodları bireylerin girişimcilik davranışlarını etkilemektedir. Din olgusunun bireylerin yaşamlarının önemli bir alanı olması ve toplumsal yaşamı düzenleyene bir kurum olması "Din" olgusunun ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu bölümde dünyada yaygın ve bilinen dinlerin girişimcilik davranışı üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Sosyolojik açıdan sekülerizm ve çoğulculuk yaklaşımlarıyla iki boyutta incelenebilebilen bu ilişkinin hem sekülerist gelişmiş batılı toplumlarda hemde çoğulcu gelişmekte olan toplumlarda gözlenebiliyor olması üzerinde araştırma yapmayı gerekli kılmaktadır.

Din olgusunun bireylerin değerleri üzerindeki etkisinden dolayı birey davranışlarında etkisi olabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda planlanmış davranışlar kuramı çerçevesinde din olgusunun bireyin girişimcilik davranışları üzerinde etkili olabileceği düşünülmüştür. Planlanmış davranışlar kuramı bireyin beklentilerinin niyet ve davranışlarının temelindeki bilişsel süreci şekillendirdiğini önermektedir. Bireylerin değer algılarını oluşturan baskın faktörlerin etkisiyle bireyin onaylanma ve kabul edilme güdüsüyle niyet ve davranışlarını şekillendireceği düşünülmektedir.

Alanyazında din olgusunun ve kurumunun toplumsal değerleri etkilemesi üzerinden davranışları etkileyebileceği iddialarını içeren araştırmalar genel olarak Max Weber'in çalışmalarına dayanmakta olup farklılaşan dini inançlar temelinde farklılaşan girişimcilik davranışlarının araştırmalarda çok yer almadığı gözlenmiştir. Örneğin Budizm, Hinduizm veya Yahudilik inancının girişimcilik davranışını hangi yönde etkilediği konusunda birbirini teyit eden tatmin edici araştırmalar

yetersizdir. Bu çalışma genel olarak hem din olgusunun girişimcilik davranışlarını etkileme mekanizmasını anlatması açısından hem de farklı dini inanışları irdelemesi açısından analitik bir referans olarak görülmektedir.

Çalışmanın sınırlılığı olarak dini inanışların kapsamlı bir sunumunun verilmeyişi gösterilebilir. Bununla birlikte dini inanışların kapsamlı bir anlatımı çalışmanın amacı olmamakla birlikte din olgusunun ve kurumlarının girişimcilik üzerindeki etkisini anlamayı kolaylaştıracak kodlar verilmeye çalışılmıştır.

İleride yapılacak çalışmalarda günümüz dünya siyasetinde sıkça adından söz ettiren Evanjelist ve Yahudi inançlarının ekonomi ve girişimcilik üzerindeki etkilerini ortaya koyacak çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Abrutyn, S. (2014). Religious Autonomy and Religious Entrepreneurship: An Evolutionary- Institutionalism's Taken on the Axial Age. *Comparative Sociology*, 13, 105-134.
- Abrutyn, S. ve Van Ness, J. (2015). Institutional Entrepreneurship as Sociocultural Analogy to Biological Mutation: Considering One Source of Institutional Evolution. *Thesis Eleven* 127: 52-77.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes* 50(2):179-211.
- Akalın, K. H. (2010). Dinsel Rasyonalizmdeki İktisat Ahlakının Çalışma Hayatına Etkileri, ZKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), 199-222.
- Anderson, Elizabeth. (1999). *What's the Point of Equality?* Ethics, University of Chicago Press.
- Barro, Robert, and Rachel McCleary (2003). Religion and Economic Growth across Countries. *American Sociological Review*, 68 (3), 760-781.
- Baumol, W. (2002). *Free Market Innovation Machine: Analyzing the Growth Miracle of Capitalism*, Princeton: Princeton University Press, 2002.
- Bekçi, İ., Apalı, A. & A., Y. (2014). Semavi Dinlerin Görünmeyen Muhasebe Panoraması: Yahudilikte Muhasebe Motifleri. *Kapadokya Dergisi*, 2014.
- Bellah, R.N. (1967). Civil religion in America. *Daedalus* 96 (Winter): 1-27.
- Bilmen, Ö. N. (1982). *Hukuki İslamiye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi; İstanbul.
- Brammer, S., Williams, G. & Zinkin, J. (2007). Religion and Attitudes to Corporate Social Responsibility in a Large Cross-Country Sample, *Journal of Business Ethics*, 71, 229-243.
- Bruce, S. (1999) *Choice and Religion: A Critique of Rational Choice*. Oxford: OxfordUniversity Press.
- Colomy, P. (1998). Neofunctionalism and neoinstitutionalism: Human agency and interest in institutional change. *Sociological Forum*, 13(2): 265-300.
- Dana L.P. (2009). Religion as an explanatory variable for entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation* 10(2): 87-99.
- Davie, G. (2013). *Sociology of Religion*. Los Angeles: Sage.
- Dobbelaere, K. (1981) Secularization: a multidimensional concept. *Current Sociology* 20(2): 1-216.
- Drakopoulou-Dodd, S. & Gotsis, G. (2007) The interrelationships between entrepreneurship and religion. *Entrepreneurship and Innovation* 8(2): 93-104.
- Döndüren, H. (1996) İslâm Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kullanılma Yöntemleri, *İslam Araştırma Dergisi*, 1(2) 53-80.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı tarihinde bazı faizsiz kredi uygulamaları ve modern Türkiye'de Faizsiz bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 1-24.
- Earle, T (1991) *Chiefdoms: Power, Economy, and Ideology*. Cambridge: Cambridge University Press
- Eisenstadt, S.N. (1964). Social Change, Differentiation and Evolution. *American Sociological Review* 29(3):375-86
- Eisenstadt, S.N. (ed.) (1986) *The Origins and Diversity of Axial Age Civilizations*. Albany: State University of New York Press

- Evans, D. & Leighton, L. S. (1989). Some Empirical Aspects of Entrepreneurship. *American Economic Review*, 79(3), 519-535.
- Flannery, K. V. 1972. The Cultural Evolution of Civilizations. *Annual Review of Ecology and Systematics* 3:399–426
- Guisa, Luigi, Paolo Sapienza, & Luigi Zingales (2006). Does Culture Affect Economic Outcomes?. *Journal of Economic Perspectives*, 20 (2), 23-48
- Gül, A. R. (2005). Faizsiz bankacılığın dini temeli açısından mudarebe ile selef yöntemlerinin mukayesesi. *AÜFD*.16, 48-83.
- Hayek, F.A. (1960). *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press. Iannaccone, L. R. (1998). Introduction to the Economics of Religion. *Journal of Economic Literature*, 36 (3), 1465–1495.
- Jaspers, K. (1953). *The origin and goal of history*. Translated by Michael Bullock. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Karl J., (1953). *The Origin and Goal of History* . New Haven: Yale University Press.
- Kihlstrom, Richard E. & Jean Jacques Laffont,(1979) . A General Equilibrium Entrepreneurial Theory of Firm Formation Based on Risk Aversion. *Journal of Political Economy*, 87, 719–748.
- Kirzner, I. M. (1973). *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press.
- Knight, F.(1921). *Risk, Uncertainty, and Profit*. Boston: Houghton Mifflin.
- Kuran, T.(2011). *The Long Divergence: How Islamic Law Held Back the Middle East*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lazear, E., (2002). "Entrepreneurship," Working Paper No. 9109, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA. 2002.
- Lechner F.J. (2008). Rational choice and religious economics. In: Beckford JA and Demerath NJ (eds) *The Sage Handbook of The Sociology of Religion*. London: Sage, 81–97.
- McCleary R.M. ve Barro R.T. (2006). Religion and political economy in an international panel. *Journal for the Scientific Study Religion* 45(2): 149–175.
- McCelland, D. (1964) *The Achieving Society*, Princeton, NJ: D. Van Nostrand.
- Momigliano, A. (1997) *On Pagans, Jews, and Christians*. Hanover, NH: Wesleyan University Press
- Munshi, K. & Mark R. (2006). Traditional Institutions Meet the Modern World: Caste, Gender, and Schooling Choice in a Globalizing Economy, *American Economic Review*, 96 (4), 1225-1252.
- Nel, E. (2006). *Do business till I come. Instruction to a new business generation*. Yahweh Shammah Publishers. Port Elizabeth.
- North, D. (1990). *Institutions, institutional change, and economic performance*. Cambridge University Press: Cambridge Mass
- Pew Forum on Religion & Public Life. (2008). *U.S. Religious Landscape Survey: Religious Affiliation: Diverse and Dynamic*. (<http://religions.pewforum.org/pdf/report-religious-landscape-study-full.pdf>).
- Runciman, W.G. (2012). Righteous Rebels: When, Where, and Why? Pp. 317–36 in *The Axial Age and Its Consequences*, edited by R.N. Bellah and H. Joas. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Schumpeter, J. A. 1934. *The Theory of Economic Development*. Harvard: Harvard University Press.
- Singer, M., (1966). Religion and Social Change in India: The Max Weber Thesis Phase Three. *Economic Development and Cultural Change*, 14, 497-505.
- Slingerland, E., Henrich, J. & Norenzayan, A. (2013). The evolution of prosocial religions. In: *Cultural evolution: Society, technology, language and religion*, ed. P. J. Richerson & M. H. Christiansen, pp. 331–44. MIT Press.
- Sombart, W. (1911). *The Jews and Modern Capitalism*. Batoche Books.
- Stark, R. (2007). *Discovering God: The Origins of the Great Religions and the Evolution of Belief*. New York: HarperOne
- Summers-Effler, Erika. 2009. *Laughing Saints and Righteous Heroes*. Chicago: University of Chicago Press

- Tahsin, Ö. (2003). Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği, Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Turner, B. S. (1998), Max Weber Classic Monographs Vol.VII:Weber and Islam. Routledge Press, London and New York.
- Uppal, J. S. (2001). Hinduism and Economic Development in South Asia. International Journal of Social Sciences, 2001, 13 (3), 20–33.
- Wagner-Tsukamoto, S. (2005). An economic approach to business ethics: Moral agency of the firm and the enabling and constraining effects of economic institutions and interactions in a market economy. Journal of Business Ethics, 60(1), 75–89.
- Wagner-Tsukamoto, S. A. (2007). An Institutional Economic Reconstruction of Scientific Management: On the Lost Theoretical Logic of Taylorism. Academy of Management Review 32: 105–117.
- Wagner-Tsukamoto, S. A. (2008). An Economic Reading of the Exodus: On the Institutional Economic Reconstruction of Biblical Cooperation Failures”, Scandinavian Journal of the Old Testament 22(1): 114-34.
- Wagner-Tsukamoto, S. A. (2010). Out of a Slave Contract: The Analysis of Pre-Hobbesian Anarchists in the Old Testament”, Constitutional Political Economy 21: 288-307.
- Wagner-Tsukamoto, S. A. (2012). Questioning the Weber Thesis: Capitalist Ethics and the Hebrew Bible?”, Sociology Mind 2(1): 1-11.
- Wallace, A. (1966). Religion: An Anthropological View. New York: Random House.
- Weber, M. (1924). Economy and Society, edited by Guenther Roth and Claus Wittich. (Berkeley: University of California Press).
- Weber, M. (1958) The Religion of India translated by H. H. Gerth and D. Martindale. New York: Free Press
- Weber, M. (1992). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, London, Routledge, 1992.
- Wiseman, T ve Young, A. (2014). Religion: productive or unproductive Journal of Institutional Economics, volume 10, issue 1, p. 21 - 45
- Wittrock, B. (2012). The Axial Age in Global History: Cultural Crystallization and Societal Transformations. In Bellah, R. N. and Joas, H. (eds), The Axial Age and its Consequences, pp, 102-25,London,: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Yener, S., Arslan, A. & Demirtaş, Ö. (2018). The Mediating Role of Temperament and Character on the relationship between Mindfulness and Entrepreneurial Personality. Journal of East European Management Studies,2018.
- Yükçü, Süleyman ve Atağan Gülşah (2009), Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattığı Karışıklık, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 4, ss. 1-13
- Zucker, Lynne G., Micheal R. Darby, & Marilyn B. Brewer, (1998). Intellectual Human Capital and the Birth of U.S. Biotechnology Enterprises. American Economic Review, 1998, 88, 290-306.

Extended Abstract

Aim and Scope

This research aimed to reveal the approaches of religions towards entrepreneurship. Religion as a sociological institution affects human behaviours in actual life. Individuals who grow up in a society are shaped by sociological norms and religion is considered as one of the most effective factor in sociology. Within frames of religion area different religions and religious beliefs are observed in this study. Within this frame Hinduism, Buddhism, Judaism, Christianity, and Islam perspectives were observed according to entrepreneurship. This research which handles present religions tackles and explains the issue from the point of the effect of religion on autonomy, risk taking, innovativeness, creativeness. The research is designed and conducted within frames of Ajzen's (1991:108) theory of planned behaviors.

Methods

Literature review method is considered as main method of research. According to the literature review an analytical approach is used with a huge amount of resource. New institutional approach of sociology is used as main approach and all findings are assessed through new institutional approach.

Findings

Within this frame a milestone in almost each area of cultural life which is called axial age is presented firstly. Then today's popular religious beliefs are questioned respectively. According to the observations from different societies and religions it is seen that entrepreneurial behaviors differentiate in different societies from different religions. Individuals from different religions and districts have different approaches towards entrepreneurship. For instance individuals from Protestant district have high entrepreneurial behaviors when compared Catholic individuals. From this observations religion and beliefs of Axial age, Buddhism, Christianity, Islam are tackled through their offerings and norms. It is observed that samples of entrepreneurial behaviors and norms correlate.

Conclusion

The idea that religion affects the behaviors of individuals within sociological approach is based on Ajzen's theory of planned behaviors. The problem is considered as religious beliefs have effect on entrepreneurial behaviors with present observations. From sociologically the relation between religion and entrepreneurship can be tackled by secularism or pluralism. Developed western countries are seen as secular samples of relation and underdeveloped eastern countries are seen as pluralist samples of sociological approach.

Ajzen's theory of planned behaviors is used as main theory of research. Religious beliefs are thought to affect individuals' value systems. Expectations of individuals are shaped by value systems and through this individuals form their cognitions in decision making process. By this within frames of Ajzen's theory of planned behaviors it is thought that religious beliefs affect entrepreneurial behaviors.

In literature this relation is tackled especially in Weber's studies and some other studies which based on Weber's studies. But they generally viewed the problem from Christianity and studies in different religions or beliefs are not enough to offer valid ideas. For instance findings of researches conducted on Buddhism, Hinduism or other religions are contradictory. This research presents an analytical approach to researchers who works on this issue.

Having not an analytical view of each religion is seen as a constraint of research. However an analytical view of religion is not a aim of this study. For future studies detailed observations of Evangelism and Judaism on entrepreneurial behaviors might be studied.